

TÜRK DİLİNDE KİŞİ EKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ

YAVUZARSLAN, Paşa
KUZEY KIBRIS/NORTH CYPRUS/СЕВЕРНЫЙ КИПР

ÖZET

Bu bildiride tarihî Türk lehçelerinden başlayarak, standart Türkiye Türkçesi'nde ve ağızlarındaki kişi kategorisi, art zamanlı olarak incelenmiştir. Eski Türkçe'de fiil ve isim çekiminde iyelik ve zamir kökenli eklerin paradigmasında, ilkin Harezmi-Altın Ordu Türkçesi'nde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nde ise, Eski Türkçe'nin zamir kökenli eklerinde ses değişiklikleri sonucunda yeni biçimler oluşmuştur. Bu yazıda tarihî gelişme verildikten sonra Kıbrıs ağızında fiil ve isim çekimindeki kişi eklerinin paradigmasında standart Türkiye Türkçesi'ne göre görülen farklı biçimlere dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kişi kategorisi, fiil çekimi, Kıbrıs ağızında kişi kategorisi, Kıbrıs ağızı, kişi eklerinin tarihî gelişimi.

ABSTRACT

This article analyzes consecutively the 'person' category in standard Turkish and dialects of Turkish, commencing from the Old Turkic. In the paradigms of the possessive originated and pronoun originated affixes in the conjugation of verbs and nouns in Old Turkic, the first variation appeared in the Kharezmian language. As for the Old Anatolian Turkish, due to phonological changes, new forms occurred in the pronoun originated affixes. Proceeding from information on the historical development, this paper concentrates on the different forms noted in the historical changes of form in the Cypriot Turkish dialect within the paradigm of personal endings in verb and noun conjugations in relation to the Turkish spoken in Turkey.

Key Words: 'person' category, verb conjugation, the 'person' category in the Cypriot Turkish dialect, Cypriot Turkish dialect, historical development of personal endings, personal markers

Dillerde evrimleşme ve buna bağlı olarak gelişme ve değişme olağandır. Dillerin sözcük varlığından, sözdizimine kadar çeşitli dil bilgisi düzlemlerinde evrimleşmenin izlerini takip etmek mümkündür.

Türk dilinde, yazılı ilk metinlerinden bugüne kadar gerek sözcük varlığında gerekse ses, şekil, sözdizimi alanlarında pek çok değişimlerin ve farklılaşmaların varlığını,

yapılacak tarihî lehçe ve yaşayan lehçe karşılaştırmalarıyla görmek mümkündür. Bu değişimler ve farklılaşmalar yeni yeni lehçelerin ve yazı dillerinin oluşmasını sağlamıştır. Dildeki değişmeler belli bir dönemle de sınırlı kalmaz, süreklidir ve her geçen gün özellikle sözlü dilde değişim kendini devam ettirir. Bugün Türkiye Türkçesi'nin Türkiye coğrafyası içerisinde ve dışındaki ağızlarında, yazılı dilin ses, şekil, sözdizimi ve sözvarlığında yer almayan pek çok arkaik ve yeni yapıları görebiliriz. Bu bildiride özellikle Türkiye Türkçesi'nin bir ağızı olan Kıbrıs Türk ağızındaki kişi eklerinin çeşitliliğine tarihî bir bakış açısıyla değinilecektir.

Türk dilinin fiil çekimlerinde yer alan kişi eklerini bazı gramerciler 3 gruba (Korkmaz, 2003: 572; Banguoğlu, 1986: 445; Ergin, 2004 (yeni baskı): 282-283) bazı gramerciler ise emir ve istek kipleri üzerine gelen kişi eklerini de ayırarak dört gruba ayırmaktadırlar (Eker, 20032: 303; Kornfilt 2001: 382; Aslı Göksel and Celia Kerslake, 2005: 88-90; Demir ve Yılmaz, 2003: 191; Lewis, 2000: 105).

Genelde Türk gramercileri tarafından üç tipe ayrılmıştır 12

- a. I. tip kişi ekleri (zamir kökenli),
- b. II. tip kişi ekleri (iyelik kökenli),
- c. III. tip kişi ekleri (emir-istek çekiminde kullanılanlar)

Eski Türkçe döneminde belirli geçmiş zamanın çekimi ile emir-istek kipi dışındaki bütün fiil çekimlerine gelen kişi ekleri, I. tip yani zamir kökenli eklerdir. Eski Türkçe'nin bu yapısı, Türkiye Türkçesi'nin yazı dilinde –şart kipi hariç– hiç bozulmadan, ancak bazı ses değişimlerine uğrayarak kendini korumuştur.

Eski Türkçe (Orhon Türkçesi)

iyelik kökenli	zamir	iyelik ekleri
tekil		
1. kişi -DXm	män ~ bän ¹	+(X)m
2. kişi -DXη ~ -DXg	sän	+(X)η ~ +(X)g
3. kişi -DI	Ø ~ ol ²	+(s)i, +(s)I
Çokluk		
1. kişi -DXmXz	biz	+(X)mXz
2. kişi -DXηXz ~ DXgXz)	siz	+(X)ηXz
3. kişi -DI (Tekin, 2000: 183)	Ø	+(s)i, +(s)I (Tekin, 2000: 103)

¹ Yüklem bağlayıcısı olarak **bän** kullanılır: **tör apa içrüki bän** “(Ben) saraya mensup Tör Apa’yım” (Begre, 1) (Tekin, 2000: 208).

² **ol** zamiri de sadece yüklem bağlayıcısı olarak kullanılır: **ädgü ol** “(Bu fal) iyidir.” (IB 18) (Tekin, 2000: 208)

Emir kipi (Tekin, 2000: 181)	Gönüllülük kipi ³ (Tekin, 2000: 182)
tekil	<i>-(A)yIn</i>
1. kişi	
2. kişi	
3. kişi <i>-zU(n) ~ -çUn</i>	
çokluk	
1. kişi	<i>-(A)lIm</i>
2. kişi <i>-(X)η; -(X)ηlAr</i>	
3. kişi	

Eski Türkçe döneminde *-DI* belirli geçmiş zaman kipi dışındaki bütün eylem adı ve eylem sıfatları, isimleri yüklem konumuna getiren yüklem bağlayıcıları gibi sonlarına gelen zamirlerle belirli bir kişiye bağlanarak yüklem olurlar (Tekin, 2000: 208).34567

Eski Türkçe (Uygur Türkçesi)

iyelik kökenli ⁴	zamir ⁵	iyelik ekleri
tekil		
1. kişi <i>-m</i>	<i>men ~ min</i>	+ °m
2. kişi <i>-η</i>	<i>sen</i>	+ °η
3. kişi <i>-</i>	<i>ol ~ bo(seyrek)</i>	+ı/+i ~ +si/+sı
çokluk		
1. kişi <i>-miz</i>	<i>biz</i>	+ °m °z
2. kişi <i>-ηiz⁶</i>	<i>siz~ sizler</i>	+ °η °z, + °η °zlar/+ + °η °zler
3. kişi <i>-</i>	<i>+lar/+ler⁷ ~ olar</i>	<i>+ları/+leri (Tezcan, 1984: 145b)</i>

³ Bazı gramerciler tarafından Eski Türkçe için dilek kipi ekleri de emir kipinin içinde verilir: 1. şahıs: *-(A)yım*; 2. şahıs (ek kullanılmaz); 3. şahıs: *-zU(n)*; 1. çoğul şahıs: *-(A)lIm*; 2. çoğul şahıs: *-(X)η*; 3. şahıs *-zU(n)* (Ercilasun, 2005²: 188) vb.

⁴ Belirli geçmiş zaman, fiil kök ve gövdesine gelen *-od/-ot* ile kurulur, bunun üzerine gelen iyelik ekleri kişileri gösterir (Tezcan, 1984: 147a)

⁵ Geniş zaman (*-ar/-er, -ur/-ür, -ır/-ir ~ -yur/-yür*); gelecek zaman (*-gay/-gey*); belirsiz geçmiş zaman (*-mıs/-miş*); şart kipi (*-sar/-ser*) [Orhon Türkçesi'nde *-sAr* ekli eylem zarfı şart eylem zarfıdır. İki görevi vardır: 1. Asıl eylemin hangi şart ya da şartlar altında işlendiğini belirtmek; 2. asıl eylemin hangi durumlarda ve ne zaman işlendiğini belirtmek (Tekin, 2000: 178); *-sAr* eki Köktürkçede zarf-fiil eki olarak kullanılmaktaydı; henüz şart kipi oluşmamıştır. Uygurcada ise *-sAr* ekinden sonra şahız zamirlerinin kullanılmasıyla şart kipi oluşmuştur (Ercilasun, 2005²: 282).]; *-yuk/-yük* belirli geçmiş zaman

⁶ Köktürkçede fiillerin 2. şahıslarında seyrek olarak görülen /g/ sesi (öltüg, bardığımız) Uygurcada hiç görülmez. Uygurcada 2. şahıslarda daima /η/ sesi vardır: *keltiñiz* (Hamilton, 1998: 12) (Ercilasun, 2005²: 281).

⁷ Köktürkçede fiillerin çokluk 3. şahıslarında görülmeyen *-lAr* eki Uygurcada fiillerde sıkça kullanılır: *ögirdiler sevintiler* (Ş. Tekin, 1976: 66) (Ercilasun, 2005²: 281).

Emir kipi		Dilek (Voluntativ) kipi
tekil		
1. kişi	-	-ayın/-eyin ~ yın/yin
2. kişi	-gıl/-gil	-
3. kişi	-zun/-zün	-
çokluk		
1. kişi	-	-alum/-elim ~ -lım/-lim
2. kişi	-η ~ ηlAr	-
3. kişi	-zunlar/-zünler	- (Tezcan, 1984:146b)

Karahanlı Türkçesi'nde geniş zaman, gelecek zaman, şart kipi ve anlatılan geçmiş zaman çekimlerinde şahıs zamirleri kullanılmaktadır.

Görülen geçmiş zaman çekimi iyelik kökenli şahıs ekleri ile emir çekimi şahıslara mahsus eklerle yapılmaktadır (Hacıeminoğlu 1996: 182).⁸

iyelik kökenli	zamir kökenli	
tekil		
1. kişi	-m	-men
2. kişi	-η ⁸	-sen
3. kişi	-	-
çokluk		
1. kişi	-miz	-miz
2. kişi	-ηiz	-siz
3. kişi	-lar	-lar/-ler

Karahanlı döneminde emir 1. çokluk kişide -alum/-elim yanında -alıη/-elin biçimleri mevcuttur.

Kişi eklerindeki ilk değişimi Harezmi ve Kıpçak dönemi eserlerinde tespit edebiliyoruz.

1. Bilinen geçmiş zaman çokluk 1. kişi eki değişmiş; -dImIz'ın yerini -dUk almıştır: *alduk, keldük, kördük* (Ercilasun, 20052: 403).

2. Şart kipi iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmeye başlanmıştır: *al-sa-m; al-sa-η; al-sa; al-sa-k, al-sa-ηız; al-salar* (Ercilasun, 20052: 403).

⁸ **Kutadgu Bilig**'de şart kipi ikinci tekil kişide *bir-se-η* (KB 232); *kel-se-η* (KB 189) örneklerinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1996: 189) (müstensihlere ait olsa gerek).

I. (Harezmi)⁹

iyelik kökenli ⁹	zamir kökenli
Tekil	
1. kişi - <i>m</i>	- <i>men</i>
2. kişi - <i>η</i>	- <i>sen</i>
3. kişi -	-
Çokluk	
1. kişi -(<i>i</i>) <i>miz</i> ~ - <i>κ/-k</i>	- <i>miz/-biz</i>
2. kişi - <i>ηiz</i>	- <i>siz</i>
3. kişi - <i>lar</i>	- <i>lar/-ler</i> (Eckmann, 1998 ³ : 199)

Emir kipi

Çokluk 1. kişi: -*alıη* nadiren -*alım* ~ -*galıη/-gäliη* (Eckmann, 1998³: 199)

II. (Kıpçak)

iyelik kökenli	zamir kökenli
Tekil	
1. kişi - <i>m</i>	- <i>män</i>
2. kişi - <i>η</i>	- <i>sän</i>
3. kişi -	-
Çokluk	
1. kişi - <i>κ/-k</i>	- <i>biz</i>
2. kişi - <i>ηiz</i>	- <i>siz</i>
3. kişi - <i>lar</i>	- <i>lar/-ler</i> (Pritsak, 1998 ³ : 199)

Emir Kipi

çokluk 1. kişi -*alıκ/-älik*; -*alım/-älim* (Pritsak, 1998³: 119).

Harezmi-Altın Ordu Türkçesi'yle (Memlûk sahasında yazılmış eserler ve **Codex Cumanicus** hariç) yazılmış eserlerde fiil çekiminde kullanılan ekler, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi'nden farklılık gösterir. Şart çekiminde hem iyelik menşeli hem de zamir menşeli eklerin yer aldığını görüyoruz. Belirli geçmiş zaman 1. çoğul kişide hem -*DUK* hem de -*mIz* ekini görebiliyoruz.⁹

⁹ Geçmiş zaman ve şartta kullanılan şahıs ekleridir (Eckmann, 1998³: 199).

Şart kipi

tekil	
1. kişi	-sAm ~ sA men (tesem (KE, 43v2) ~ (tese men (KE, 126v12)
2. kişi	-sAη ~ sA sen (baksa sen (MM7a/17)
3. kişi	-sA
çokluk	
1. kişi	-sA biz ~ sA miz ~ sAK sözleşse biz (HŞ, 2541); tese-miz (KE, 70r16); tesek (KE, 118r10)
2. kişi	-sAηız
3. kişi	-sAlAr (Ata, 2002: 82).

Belirli Geçmiş Zaman	Bildiriciler (copula)	
Tekil		
1. kişi	<i>-DIIm/-DUm</i>	<i>men: bendeη men</i> (KE, 147r9)
2. kişi	<i>-DIη/-DUη</i>	<i>sen: sen sen</i> (HŞ, 4597)
3. kişi	<i>-DI</i>	<i>ol: bu ne ol</i> (KE, 14r13)
Çokluk		
1. kişi	<i>-DIImIz/-dImUz/-dUmIz/-DUK</i>	<i>biz ~ miz¹⁰: āzād biz</i> (HŞ2914); <i>çığay-miz</i> (KE, 138v 16)
2. kişi	<i>-DIηIz</i>	<i>siz ~ sizler</i>
3. kişi	<i>-DIAR</i> (Ata, 2002: 73).	

Belirli geçmiş zaman 1. çoğul şahıs eki HŞ'de sistemli olarak *-DUK*'tur. Fakat KE'da bu çekim *-DUK* yanında-sıklıkla-daha eski şekliyle yani *-DIImIz* olarak devam etmektedir. NF'de birkaç örnekte *-dımız* şekli yaşamakta olup genelde *-DUK*'tur: *yığladımız* (103r8) (Ata, 2002: 74). 10

Harezmi döneminde dikkat çekici bir başka özellik *er-* fiilinin 1. çoğul şahısında sürekli *er-dük/-idük* biçiminin kullanılmasıdır: *seferde erdük* (NF, 120-4); *Mīnāda erdük* (KE, 208r17), *kelin doyunda erdük* (ME); *şāgird idük* (HŞ, 2353) (Ata, 2002:70).

Harezmi-Altın Ordu diye adlandırılan sahada kişi ekleri, genellikle ikili biçimdedir. Bugünkü yazı dillerinde olduğu gibi, kimi lehçelerde iyelik kökenli, kimi lehçelerde zamir kökenli, kimi lehçelerde *-alıq/-elik*, kimi lehçelerde *-alıη/-eliη*; kimi lehçelerde *-k/-k*; kimi lehçelerde *-mız/-miz* biçimlerinin oluşu, bu dönemde Türk boylarının Harezmi-Altın Ordu bölgesinde karıştığına işaretidir. Bir başka deyişle sözlü dillerin Karahanlı yazı dilini etkisi altına aldığı dönemdir.

¹⁰ 1. çoğul şahıs bildiricisi olarak *biz* zamirinin yanında *-miz* kullanıldığına dair örnekleri KE ve NF'de görmekteyiz. KE'da 1. çoğul şahıs bildiricisi olarak genelde *-miz* kullanılmış olup *biz* şekli sadece 4 örnekte geçmiştir (Ata, 2002: 69).

Kıpçakçada, Eski Türkçe’de 3. grupta olan şart şekli 2. gruba geçmiş yani, görülen geçmiş zaman kipinin çekimi gibi çekilir durumdadır (**bkz.:** şart s. 134) (Karamanlıoğlu, 1994: 116).

Kıpçak sahasında emir 1. çoğul kişide *-alım/-elim* eki yerine *-alık/-elik* eklerini de bazı metinlerde tespit edebiliyoruz (**El-Ğavānīnū’l-kūlliyye li-zabtī’l-luġati’t-Türkiyye**) (Karamanlıoğlu, 1994: 116).

Aslında iyelik ekleri olduğu tahmin edilen şahıs eklerinin 1.ş. ç.ta Eski Türkçe’deki *-mız/-miz* yerine *-k/-k* geçmesi *-duġ/-dük* sıfat-fiil ekinden geldiği bilinmektedir (Karamanlıoğlu, 1994: 120).

Anadolu’da Selçukluların kurduğu hâkimiyetle Oğuz boylarının sözlü dili, Ortak yazı dilinin (Karahanlı yazı dilinin) de birtakım özelliklerini devam ettirerek yazı dili olma özelliğini kazanmıştır. Bu dönem yazı dilindeki kişi ekleri Harezmi-Altın Ordu ve Kıpçak yazı dilinden farklı olup hem Eski Türkçe’nin şahıs ekleri birtakım ses değişiklikleri ile devam ederken hem de *-k/-k* farklı biçimlerin varlığı görülmektedir.

Bildirme geniş zaman ekleri	
tekil	
1. kişi	<i>-am, -em, -ven</i>
2. kişi	<i>-sin, -sin</i>
3. kişi	<i>durur-dur, -dür</i>
çokluk	
1. kişi	<i>-uz/-üz</i>
2. kişi	<i>-sız, -siz</i>
3. kişi (Timurtaş 1994: 111)	

İyelik kökenli	zamir kökenli¹¹
tekil	
1. kişi <i>-m</i>	<i>-am, -em (-van, -ven, -in, -in); -vAn(In), -Am</i>
2. kişi <i>-ŋ</i>	<i>sin, -sin</i>
3. kişi <i>-</i>	<i>-</i>
Çokluk	
1. kişi <i>-k</i>	<i>-uz, -üz (-vuz/-vüz)¹²</i>
2. kişi <i>-ŋüzdür</i>	<i>-sız, -siz</i>
3. kişi <i>-</i>	<i>-lar/-ler</i> (Timurtaş, 1994: 120)

Batı Türkçesi fiil çekimini, Doğu Türkçesi fiil çekiminden ayıran temel sebep, Oğuzların *ben* ve *biz* şahıs eklerini *-men* ve *-miz* yapmamalarıdır. Eğer Oğuzlar

¹¹ Anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, *-isar/-iser* gelecek zaman; *-a/-e* dilek (optative)

¹² Şart kipinin 1. çoğulunda *-vüz* kullanılır.

da *b*'yi *m*'ye çevirmiş olsalardı; *m*, *v*'ye dönemeyeceği için bugünkü 1. şahıs ekleri ortaya çıkamayacak, diğer Türklerde olduğu gibi *m*'li biçimler devam edecekti. Ana Oğuz Türkçesinde *ben* ve *biz*'de *b* korunduğu içindir ki önce *v*'ye dönmüş, sonra da erimiş ve *-Am>-Um>-Xm*; *-Uz>-Xz* biçimleri ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 20052: 460).

Batı Türkçesi'nde bilinen geçmiş zamanda *-DImIz*'ın yerini *-dUk* almıştır. Şart kipi, çokluk 1. şahıs dışında, iyelik kökenli eklerle çekilir hâle gelmiştir (Ercilasun, 2005: 460).

Osmanlı Türkçesi'nde *-DI ~ -DU* ve *-sA*, ve *idi* ve *ise* eklerinden sonra 1. tekil kişi *-m*, 2. tekil *-η*, 3. tekil \emptyset , 1. çokluk *-k/-q*, (in conditional forms earlier *-(v)Uz*, 2. çoğul *-ηuz*, 3. çoğul \emptyset , *-lAr* (Kerslake, 1998: 192).

Türkiye Türkçesi'nde isimlerde ve fiil çekimlerinde kullanılan şahıs ekleri morfolojik açıdan, belirli geçmiş zaman 1. çokluk ile şart kipindeki şahıs ekleri dışında Eski Türkçe'den farklı değildir. Türkiye Türkçesi üzerinde çalışanlar bu gerçeği daima dile getirmişlerdir. Ancak, Türkiye Türkçesi'nin Anadolu ve Kıbrıs ağzında, fiil çekiminde yer alan kişi eklerinin kullanımı, Eski Türkçe'den ve Türkiye Türkçesi'nin yazı dilinden oldukça farklıdır. Özellikle Anadolu ve Kıbrıs ağzında, geniş zaman, şimdiki zaman, belirsiz geçmiş zaman ve gelecek zaman kiplerinin 1. çokluk çekiminde zamir kökenli *-Iz* kişi eki yerine, belirli geçmiş zaman 1. çoklukta kullanılan *-k* kişi eki getirilmektedir:

bul+acay+ıg (Kıbrıs Ağz.) *krş.* Ölçünlü Tü.T. *bul+acağ+ız.*

Bunun gibi bazı fiil kiplerinde de 2. tekil kişide zamir kökenli *-sIn* eki yerine, iyelik kökenli *-η* eki kullanılmaktadır:

kes+ece+η (Kıbrıs Ağz.) *krş.* Tü.T. *kes+ecek+sin.*

yap+ar+mi+η (Kıbrıs Ağz.) *krş.* Tü.T. *yap+ar mı+sın* vb.

Haber kiplerinden belirli geçmiş zaman kipi hariç, diğer kiplerin 1. çokluk kişisinde Oğuz grubuna ait dillerin tarihî metinlerinde zamir kökenli ek yer alırken, Azerbaycan Türkçesi'nin yazı dilinde XVIII. yüzyıldan sonra 1. çokluk kişide kişi eki kurallı olarak *-k* olmuştur (Mirzézade 1990: 50)13.

Muharrem Ergin'in de belirttiği üzere, gerçekten Azeri ve Osmanlı sahaları arasındaki belirli ayrılıklardan birini bu kişi eklerindeki fark oluşturur. Azeri Türkçesi'nde zamir kökenli olan birinci tipteki kişi ekleri bugün şöyledir:

¹³ Getirdiyimiz misallardan bele neticeye gelmek olur ki, xeberlik kategoriyasını ifade eden esas morfoloji elametler öz sabitliyini bütün dövrlerde saxlamışdır. Yalnız müasir Azerbaycan dilinden fergli olarak birinci şexsin cemini bildirmek üçün *-k*, *-g* evezinde, *-iz* şekilcisi işlenmişdir. Aydın bir meseledir ki, müasir Azerbaycan dilinde birinci şexsin cemi ile elagedar olarag *-k*, *-g* şekilcileri işledilir. Lakin yazı abidelerinin dilinden bele me'lum oldu ki, bu şekilciler esasen, XVIII. eserden sonra sabitlemiş yazı dili ile şifahi dil arasında müşterek bir forma kimi normalaşmışdır (Mirzézade, 1990: 50).

tekil	
1. kişi	-am/-em
2. kişi	-san/-sen (-sañ/-señ)
3. kişi	-
çokluk	
1. kişi	-ıh, -ik, uñ, -ük
2. kişi	-sınız/-sınız, -sunuz/ -sünüz (-sıñız, -sıñız, -suñuz, -süñüz)
3. kişi	-lar/-ler (Ergin, 1981: 125)

Azeri Türkçesi'nde çokluk birinci şahıs eki geçmiş zaman ve şart çekiminden alınmıştır. Bunu Türkiye Türkçesi'nde de görüyoruz. Fakat Türkiye Türkçesi'nde *gelmişik* gibi yalnız öğrenilen geçmişe atlayan ve o da konuşma dilinde kalan mahdut bir değişiklik vardır. Azeri Türkçesi'nde ise görülen geçmiş zaman ile şart çekiminin bu eki zamir menşeli eklerle çekilen bütün kiplere atlamıştır ve **-ız, -iz, uz, -üz**'ün yerini tutmuştur: *geleri**, *gelecêyi**, *gelmiş**, *gele**, *gelemeliyi**, *yaparıh*, *oynuyuruñ* vs. misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1981: 126; 128; 129; 145; 159; 171; 181 (bildirme ekleri); 199; 210; 215 (gelecek zaman). Bu yönüyle, Azerbaycan ve Horasan Türkçesi'yle¹⁴ Doğu Anadolu, Kuzey-Doğu Anadolu, Güney-Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bazı bölge ağızları ile Kıbrıs Türk ağızı paralellik göstermektedir.

-k paradigması¹⁵		-z paradigması
Teklik		
1. kişi	-m	(X)m
2. kişi	-ñ	-sIn ~ (- ñ)
3. kişi	-	-
Çokluk		
1. kişi	-k	-k
2. kişi	-ñIz	-sInIz
3. kişi	-lAr	-lAr

¹⁴ Personal suffixes

	1p.sg.	2p.sg	1p.pl.	2p.pl
Azerbaijani	-Am	-sAn	-IK/-UK	-siz/-sUz
Sonqor etc.	-Am	-sA	-Aç	-sIz
Pougerd etc.	-Am	-Añ	-IK	-Iz
Qazwin etc.	-Am	-Añ	-AK	-Iz
Kashkay etc.	-Am	-Añ	-AK,	-Añız (Doerfer, 1998: 274)

¹⁵ In the west, with about the same distribution as **-(y)Im**, the first-person plural copula suffix is **-(y)Iz**, as in Standart Turkish, an **-z**, when added to the present in **-(I)yo**. In central and east Anatolia including the eastern Black Sea coast, it is **-(y)Ik** or **-k in front vowel environments and usually -(y)Iç** or **-ç** in back vowel environments. However, with the present tense stem, most parts of west and central Anatolia use **-ñ**, e.g. *Gidiyñ* 'You are going' vs. (Brendemoen, 1998: 240).

Kıbrıs ağzında gelecek zaman, geniş zaman, belirsiz geçmiş zaman, istek, gereklilik kiplerinin 1. çokluk kişi eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak -z zamir kökenli morfem ile değil, **-k** morfemi iledir. Aynı durum gelecek zaman, geniş zaman 2. tekil kişide de kişi eki **-sIn** zamir kökenli morfem yerine, **-ŋ** iyelik kökenli morfem getirilmektedir.

1. Fiil Kipleri

1.1. Gelecek Zaman

2. tekil kişi: **-AcAŋ**

-acaŋ: “*Saŋa vesiyetim olsun, ben ölünca bu yüzüŋnan bu bilezig kimin eline olursa, onu garılığa alacaŋ*” (Saracoğlu, 20043: 187).

-acaŋ: “*İkinci defa gene seslenmezsa boğazına gadar sen daş alacaŋ. Üçüncüde da seslenmezsa, sen tamamen daş olup, oraşda galacaŋ. Bunu göze alıŋ?*” (Saracoğlu, 20043: 207).

-eceŋ: “*Sövündür be ateşi kör edeceŋ bizi*” deller (Saracoğlu, 20043: 216).

-acaŋ: “*Kırkını açacaŋ, kırg birinci odayı aşmaycaŋ.*” (Saracoğlu, 20043: 177).

-ecegmiŋ (~ **ecek misin** biçimi yerine): “*Üçüncü defa sormuş gıza gelecegmiŋ diye.*” (Saracoğlu, 20043: 207).

1. çoğul kişi : **-AcAyIg/k**

-acayıg: “*Aman Allahım!*” der: “*Napacayıg da bu çocukları ortadan galdıracayıg?*” (Saracoğlu, 20043: 206-207).

-eceyiğ: “*Şimdi o çocuklarını dovurursa, biz ceza göreceyiğ.*” (Saracoğlu, 20043: 202).

-acayıg: “*İşde zengin olsun dedig ya. Her şeyi ondan bulacayıg.*” (Saracoğlu, 20043: 184).

-eceyiğ: “*Aman gızım, gosgoca padişahoğluna sagsıda çorba götüreceyiğ?*” (Saracoğlu, 20043: 179).

-acayık: “*Gak deyinca et verecen, guk deyince şarap. Böylece memleketine varacayık.*” (Yorgancıoğlu, 1998: 33).

1.2. Geniş zaman/ Şimdiki zaman

2.tekil kişi: **-(A)ŋ**

-eŋ: “*Yolda yaşlı bir devrişe raslamış. Devriş demiş gendine: “Nereye giden a oğlum?”.*” (Saracoğlu, 20043: 205).

-(e)ŋ: “*Bire oğlan, Allaiçin yabma böyle da günaha gireŋ*” dediler (Saracoğlu, 20043: 213).

-eñ: “Yolda yaşlı bir devrişe raslamış. Devriş demiş gendine: “Nereye giden a oğlum?” (Saracoğlu, 20043: 205).

-ñ: “Döv garısı, duddu gendini şeker yerkan: “Napañ be! Seni şimdi geberdecem. Ne yeñ be şekerimi?” der (Saracoğlu, 20043: 214).

-ñ: “Yolda giderkan, kölgesini görür yolda: “İsdeñ egmeg şimdi?” diye sorar kölgesine (Saracoğlu, 20043: 213.)

-ñ: “Papaz demiş: “Ay oğlum! Sen ne söyleñ? Ben saña gızı veremem. Sen, benim yanımda işçi olarak çalışıñ. Hem da müslümanşıñ (Saracoğlu, 20043: 210).

-ñ: “Bir gün padişahın gonağının üsdünde uçarkana, padişahın gızını görür. Birbirlerini beyenirler. Gıza der: “Baña gaçañ?” (Saracoğlu, 20043: 194).

-ñ: “Çog geçmeden bir ihdiyar görünmüş. Bu Hızır Aleyhisselâmmüş. Gıza: “Nolduñ da ağlañ a gızım” demiş” (Saracoğlu, 20043: 196).

-ñ: “İhdiyar, bu defa güçüğe der: “Sen nesdeñ?” (Saracoğlu, 20043: 184).

-irmiş: “Ey dünya güzeli, seni almaya geldim. Beniminan gelirmiş?” (Saracoğlu, 20043: 207).

-rmış (~ -r mısın): “Gardaşıñı öldürürsam, kemigleriñi saña getirirsam, baña yasdıg yaparmış? yaparsañ ben da seni garılığa alayım garım olasıñ” der” (Saracoğlu, 20043: 193).

-meñ: “İhdiyar: ‘peki o gızı geçindirmeg için başga bişey isdemeñ.’” (Saracoğlu, 20043: 184).

-meñ: “Ne zamandır beklerim gelmeni beklerim gelmen...” (Yorgancıoğlu, 1998: 21).

-ıyoñ: “Dur! Der adam, ne yapıyon?” (Yorgancıoğlu, 1998: 46).

1. çoğul kişi: -(I)rIg/k

-erig: “Gızım, sen buraşda odun tobla, ben içeri gireceyim, biraz merteg keseyim, yügledince gelir odunnarı da üsdüne atar, köve dönerig.” demiş” (Saracoğlu, 20043: 196).

-ırık: “Senden aldığım o paraylan geçinmeye çalışırık... demiş.” (Yorgancıoğlu, 1998: 76).

-irig: “Üçümüz da buradayıg. Hem oğün yemeg da bişririg. Buyur da beraber yemeg yeylim”. (Saracoğlu, 20043: 183).

-urug: “Ben gideyim edrafa bir bakayım da belki bir iş bulur da işler, garnımızı doyururug” (Saracoğlu, 20043: 214).

-rig: Deli da: “Aha gardaşlarımınan işsiz gezerig, iş ararıg, vardır bize göre iş?” deye sorar (Saracoğlu, 20043: 214).

-rik: “Biz anamızı isderik demiş çocuklar; bu bizim anamız değil.” (Yorgancıoğlu, 1998: 36).

-ruk: “Ağaçlı yere gidelim. Onda su da buluruk av da.” (Yorgancıoğlu, 1998: 98).

-mayig: O zaman dünya güzeli da demiş: “Madem öyle, biz da bu yemeğe katılmayig” (Saracoğlu 20043: 208).

-meyig: Aman oğlum satır istemeyig, biz gezmeg için katır isderig” (Saracoğlu, 20043: 224)

-meyik: “Bir gabacık suynan, bir çıkıncık yeycek ancak bize yeter bir da sana veremeyik deler gene.” (Yorgancıoğlu, 1998: 67).

2. İsim Çekiminde

2. tekil kişi

-siñ (Copula): “Sakin nişannım tüyleceg olmasın” der, biner atına soñ sürad saraya gelir. Gider tüyleceğın yanına: “Annadım nişannım sesin, gartıg beni gandıramaycañ.” (Saracoğlu, 20043: 189).

-sin: “Sen geldiğinden bu yana bunnar olduğuna göre yapan da sensin.” (Yorgancıoğlu, 1998: 24).

-sin: “Sen padişah oğlusun, okun yazan, gökde kaç yıldız var bilin?” (Yorgancıoğlu, 1998: 29).

1. çoğul kişi

-(y)ig: “Üçümüz da buradayig. Hem o gün yemeg da bişiririg.” (Saracoğlu, 20043: 183).

-ig: “Hiş padişahoğlı bullı sagsısından çorba yer?” deller. O da: “Götürün benimkini da yahu, belki yer. Öyle ilanat duyduğ. Biz fakırıg napalım.” der.” (Saracoğlu, 20043: 180).

-(y)ig: “Ben yaşlı bir garı, hem fukareyig, bu kör kızı ne yapacan.” (Yorgancıoğlu, 1998: 87).

2. çoğul kişi

-sunuz: “Yatın, mışıl mışıl uyuyun yoldan geldiniz, yorgunsunuz, rahatınıza bakınız.” (Yorgancıoğlu 1998: 59).

Sonuç olarak Oğuz grubu Türk dillerinde ve onun ağızlarında belirli geçmiş zaman eki üzerine gelen iyelik kökenli 1. çoğul morfeminden (**-ImIz**) farklı olarak, bir **-k** morfeminin varlığı tarihî metinlerde ve ağızlarda açıkça görülmektedir. Gramerciler bu **-k** morfemini, Eski Türkçe **-DUk** eylem sıfatından gelişmiş bir yapı olarak sapsalar da, **-k** morfemi kanaatimizce başlangıçtan beri Eski Oğuz

Türkçesi'nin sözlü dilinde bulunmakla birlikte, Karahanlı yazı dilinin etkisiyle Oğuz grubu yazı dilinde ilkin kullanılmamış, daha sonra şart kipinden başlayarak diğer kiplerde de kullanım alanı kazanmıştır.

KAYNAKÇA

Adomović, Milan, (1985), **Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache**, Leiden: E. J. Brill.

Aitchison, Jean, (1998²), **Language Change: Progress or Decay?**, Cambridge University Press.

Akalın, Mehmet, (1998³), **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Anttila, Raimo, (1989) 2, **Historical and Comparative Linguistics**, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Arlotto, Anthony, (1972), **Introduction to Historical Linguistics**, University Press of America.

Ata, Aysu, (2002), **Harezmi-Altın Ordu Türkçesi**, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Brendomeon, Bernt, (1998), "Turkish Dialects", **The Turkic Languages**, (Edited by Lars Johanson and Éva Ágnes Csató), London-New York: Routledge, s.236-241.

Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan, (1999), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Elazığ: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Crowley, Terry, (1998³), **An Introduction to Historical Linguistics**, Reprinted, Oxford University Press.

Doerfer, Gerhard, (1998), "Turkic Languages of Iran", **The Turkic Languages**, (Edited by Lars Johanson and Éva Ágnes Csató), London-New York: Routledge, s.273-282.

Duman, Musa, (1999), "Kıbrıs Ağzı Üzerine Bazı Notlar", **İlmî Araştırmalar** 8, İstanbul, ss. 115-130.

----, (2000), "Kıbrıs Ağzının Morfolojik Kaynakları: +cIK Küçültme Eki", **III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Sempozyumu 13-17 Kasım 2000**, *Bildiriler*; düzenleyen: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazimağusa 2000 (Yayın: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, Cilt: II, s. 15-25.

----,(2003), "Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark", **Türk Dili**/616, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. s. 386-393.

Ercilasun, Ahmet B., (2005²), **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Ankara: Akçağ.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem, (2004), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Göksel, Aslı and Kerslake Celia, (2005), **Turkish A Comprehensive Grammar**, London and New York: Routledge.

Hock, Hans Henrich, (1991), **Principles of Historical Linguistics**, second edition revised and updated, Berlin. New York: Mouton de Gruyter.

Karahan, Leyla, (1996), **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kerslake, Celia, (1998), “Ottoman Turkish”, **The Turkic Languages**, (Edited by Lars Johanson and Éva Ágnes Csató), London-New York: Routledge, s.179-202.

Korkmaz, Zeynep, (1995), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Kornfilt, Jaklin, (2001), **Turkish**, London and New York: Routledge.

Lewis, Geoffrey, (2000²): **Turkish Grammar**, Oxford University Press.

Saracoğlu, Erdoğan, (2004³), **Kıbrıs Ağzı**, Lefkoşa.

-----, (2004³), **Kıbrıs Ağzı**, Lefkoşa

Schönig, Claus, (1998), “Azerbaijani”, **The Turkic Languages**, (edited by Lars Johanson and Éva Ágnes Csató), London-New York: Routledge, s.248-260.

Tekin, Talat, (2000), **Orhon Türkçesi Grameri**, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.

Tezcan, Semih, (1984), “Uygurca”, **Türk Ansiklopedisi/XXXIII**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Trask, R. L., (1995), **Language Change**, reprinted, London and New York: Routledge.

Underhill, Robert, (1990), **Turkish Grammar**, Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.

Yorgancıoğlu, M. Oğuz, (2003⁴), **Mâniler**, Mağusa: Temel Basımevi

-----, (2006), **Masallar 2**, Mağusa.

Һүсејзадә, М., (1983), **Мүәсир Азәрбајчан Дили: Морфолокија**, Бакы: Маариф Нәшријјаты.